

**GONDOLATOK A BEREGI REFORMÁTUS EGYPHÁZMEGYE GAZDASÁGI
HELYZETÉVEL KAPCSOLATBAN (1848-1923), KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ
1914-23-AS SORSFORDÍTÓ ÉVEKRE**

*„Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és történelmi vármegyéi (Bereg, Szabolcs,
Szatmár, Ugocsa, Ung) múltjának történetéből”
c. helytörténeti pályázat
2015*

Készítette: Fodor Krisztina
Doktorandusz

Tartalomjegyzék

Előszó	3
I. Vallás-erkölcsi és gazdaságügyi összefüggések	5
II. Közpénztári állomány	10
III. Segélyek, adományok	16
IV. Gyámintézet	21
Összegzés	23
Felhasznált irodalomjegyzék	24

Előszó

A magyar református egyházmegyék között mindig is különleges helyet foglalt el a Beregi Református Egyházmegye, amely leginkább periférikus területi elhelyezkedésének és az abból adódott függetlenségi törekvéseinek volt köszönhető: az egyházmegyei vezetőség csupán a XIX. század első évtizedeiben kezdett el szorosabb befolyást engedni feljebbvalóival szemben. Lényeges momentum jelen esetben a papszentelés kérdése volt, amit a beregi esperesek 1816-ig kezükben tartottak.¹

Az egyházmegyével kapcsolatban több irányú kutatásom van folyamatban. A gazdaságügyi kérdések pedig az egyik főbb aspektusnak számítanak. Jelen munkámban az 1848–1923-as időszak bemutatásával foglalkozom. Célom pedig leginkább az 1914–23-as évek tárgyalása volt, amely időszak sorsfordítónak számít nem csupán a magyar politikatörténet, hanem a magyar református egyháztörténet szempontjából is. Ennek miértjét nem kell magyaráznom, hisz az első világháború eseményeivel, valamint a trianoni békediktátum következményeivel mindenki tisztában van. Ugyanakkor a vizsgált időszak végét jelölő 1923-as évszámmal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a Kárpátaljai Református Egyházkerület megalakulását jelöli, amely így új fejlődési területet jelentett a beregi református egyházmegye számára is, méltó kutatási végpontot jelölve meg.

Mindazonáltal a témával kapcsolatos kérdéseket összefüggéseiben kell vizsgálnunk, emiatt pedig fontosnak tartottam az 1848–1914-es időszak tanulmányozását is. Természetesen külön lehetne tárgyalni pl. a szabadságharcot követő retorzió időszakát, az 1859-es császári pátens hozadékait, illetve a dualizmus időszakát, azonban ebben a munkámban nem volt célom, hogy minden adódó kérdésre kitérjek. Leginkább a történelmi események vallás-erkölcsösségre gyakorolt hatását vizsgáltam, rá mutatva így az egyházmegye gazdasági helyzetével kapcsolatos ok-okozati eseményekre. Emellett kiemelkedő szerepet kapott a közpénztárral, a gyámintézettel illetve a segélyezésekkel kapcsolatos kérdések tárgyalása.

A szakirodalom feldolgozása mellett a Kárpátaljai Református Egyházkerületi Levéltár 100 közgyűlési, illetve 6 presbiteri jegyzőkönyvét tanulmányoztam át. A presbiteri jegyzőkönyvek kapcsán több probléma adódott. Egyrészt egy rendelet folytán a szabadságharc idején történt bejegyzéseket megsemmisítették. Másrészt az iratok nagy része olvashatatlannak bizonyult. Megkönnyítette így a helyzetet, hogy 1876-ban megjelent az egyházmegye első nyomtatott jegyzőkönyve.

¹ *A beregi egyházmegye jegyzőkönyvei 1593-1753.* Fordította és kiadja: KISÉRY Zsuzsanna, SZABADI István. I. kötet. Debrecen, 2002. 5.

A kárpátaljai anyag mellett a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár vonatkozó anyagát szintén átvizsgáltam. Fontos információval szolgáltak az egyházkerületi jegyzőkönyvek, a személyi adattár, a lelkészi törzslapok, illetve az egyházközségi adattár iratai.

Munkámat kiegészítésként szánom 2014-es - „*A Beregi Református Egyházmegye rövid története (1914-1923)*” című - , helytörténeti pályamunkámhoz.

I. Vallás-erkölcsi és gazdasági összefüggések

A vizsgált korszak kiemelkedő történelmi eseményeivel mindenki tisztában van. Gondolok itt az 1848/49-es szabadságharcunkra, az azt követő megtorló intézkedésekre, az 1859-es császári pátensre, a kiegyezésre, az első világháborúra, illetve a trianoni békediktátumra. Mindezen események magyar nemzetre gyakorolt hatását összefüggéseiben kell vizsgálnunk. Az alábbiakban arra vállalkozom, hogy a Beregi Református Egyházmegyére vonatkozóan a történelmi események fényében mutassam be a vallás-erkölcsi élet és az egyházmegye gazdasági, pénzügyi helyzetének összefüggéseit.

Szoboszlai Pál, a Tiszántúli Református Egyházkerület szuperintendensének², 1848. május 18-ai körlevele tartalmazta Báró Eötvös József azon rendeletét, amelyben a miniszter reményét fejezte ki a református lelkészség szabadságharcban történő együttműködésével kapcsolatban.³ Az egyházmegye vezetősége pozitívan fogadta a kezdeményezést, így beregi lelkészeink is részt vállaltak az 1848–49-es szabadságharcban, buzdítva a néptömegeket a hazafias cselekedetre. A megtorló intézkedések így majd ezt a területet sem kímélték; rengeteg lelképásztort illetve tanítót ítéltek halálra, vagy börtönbüntetésre.⁴

A vallási és társadalmi különbségek nagymértékben nehezítették a körülményeket. Ennek egyik alapja az volt, hogy a református egyház rendelkezésére⁵ kevesebb birtokterület állt, mint a katolikuséra, ugyanakkor 1854-ben ezek nagy részét (amely belhivatalnokok használata alatt állt) meg is adóztatták. Az intézkedés még az 1850. április 25-i legfelsőbb parancs⁶ hozadéka volt, azonban a nehéz gazdasági körülmények miatt sok gyülekezet nem tudott eleget tenni a követelményeknek. Több esetben a jobbágyoktól behajtott pénzzel fedezték kiadásaikat. Ennek hatására egyre többen fordultak el az egyháztól. Kevesebben látogatták a gyülekezeti alkalmakat, ennek folytán pedig alacsonyabb lett az adakozók aránya. A gazdasági problémák így megsokszorozódtak. Az egyházi vezetőség a körülmények stabilizálását a vallás-erkölcsösség kérdésében látta: a vallási, erkölcsi és hitéleti alapok lefektetésében. Ennek okán hitmélyítő könyvek kiadását irányozták elő: Szilárd Józseftől „*A protestáns misszió története*”, Tarai Andrástól a „*Ki az igaz keresztyén?*” könyveket.⁷

² Szuperintendens (superintendens): a protestáns egyházkerületek élére megválasztott lelkész; püspök.

³ Kárpátaljai Református Egyházkerületi Levéltár (továbbiakban: KREL): Barkaszi Református Egyház (BRE) körleveles jegyzőkönyve, július 2-i 12. körlevél.

⁴ BIRÓ Sándor-BUCSAY Mihály-TÓTH Endre-VARGA Zoltán: *A magyar református egyház története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1949. 329.

⁵ Uo. 359.

⁶ KREL: Macsolai Református Egyház (továbbiakban: MRE) Körleveles Jegyzőkönyve 40. körlevél

⁷ KREL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i. m. 20. körlevél

A körülményeket az 1859. évi császári pátens még inkább negatívan befolyásolta, mivel megszűnt az egyház önkormányzata. Az egyházi vezetők felkészülten fogadták a rendeletet és vállalták a harcot, amelyben a Tiszántúli Egyházkerület⁸ járt az élen. Az ellenállás folytán pedig az ország közvéleménye erősen megbolydult. Végül Benedek Lajos kormányzó közbenjárására 1860. május 15-én⁹ a császár visszavonta a pátent. A helyzet stabilizálódni látszott, ugyanakkor a liberalizmus ideológiájának térhódítása útján a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek tovább korbácsolták a kedélyeket. Gyökeres változást csupán az 1868-ban megszavazásra kerülő LIII. tc.¹⁰ jelentette a vallásszabadság biztosításáról, az 1875-ös egyházkerületi szabályzatban pedig már minden református lakos számára biztosították a nyilvános vallásgyakorlást.

A vallás-erkölcsi állapot, s ennek útján az egyházmegye pénzügyi helyzete a kiegyezést követően fokozatos javuló tendenciát mutatott. A lelkészek és a tanítók általánosságban véve lelkiismeretességgel végezték munkájukat; a hívek buzgóan (néhány kivétellel) részt vettek az istentiszteleteken, illetve növekedett a konfirmáltak száma. Az 1884-es esperes jelentésből idézve: „*A vallásos és erkölcsi élet fejlesztésére minden egyes egyházainkban – az erre hivatottak által – kellő gond fordítván: annak kedvező sikere és üdvös eredménye örömet gerjesztőleg észlelhető is; mert akár az ünnepnapok meg-szentelését és a templomi isteni tiszteletben résztvevők s az urvacsorázók szá-mát, akár az egyesek áldozatkészségét figyeljük: panaszra okunk nem lehet*”.¹¹ Tehát az anyagi előrehaladást nagyban befolyásolta a templomba járók és az adakozók arányának növekedése.

A dualizmus következő évtizedeiben általánosságban véve pozitív körülmények uralkodtak a beregi egyházmegye vallás-erkölcsi életében, így pénzügyi helyzete alapvetően stabil volt. Nem meglepő, hogy a változást az első világháború eseményei hozták el. Bár a háborús események ellenére a gyülekezeti vezetők áldozatkészen végezték munkájukat, a fennálló hadi cselekmények mellett különböző nehézségek okoztak fejtörést. Leginkább pedig a hatalmas hadi kölcsön terhelte meg a gyülekezeteket. Súlyosbított a helyzeten, hogy mindeközben az egyházfenntartói alap kevés gyülekezetnél volt megfigyelhető.¹²

⁸ Fiala egyháztörténészek írásai. SZATHMÁRI JUDIT: *A magyarországi protestáns egyházak az önkényuralom éveiben. Az egyházi autonómia megtartásáért vívott harc, 1850-1860.* Miskolc. 1999. [Forrás: <http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/>. Letöltés ideje: 2013. 03. 11.]

⁹ BÍRÓ-BUCSAY-TÓTH-VARGA: i. m. 334.

¹⁰ Uo. 345-347.

¹¹ KREL: A BERE 1883. év február 27-28., március 1-2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 9-13.

¹² KREL: A BRE 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 12.

A források tanúsága szerint az 1914/15-ös háborús években a gyülekezeti tagok vallásossága még stabil volt, fokozatosan növekedett a templomba járók száma is: „A háború okozta megpróbáltatás az addig kevésbé buzgókat is odavezérelte a hatalmas Isten közelébe.”¹³ Nagyon súlyos körülmény az egyházmegye két missziói körében (bilkei és munkácsi) volt megfigyelhető. Ennek oka, hogy a missziókhoz tartozó községek 1914-ben javarészt ellenséges megszállás alá kerültek, majd pedig a magyar hadsereg állomásozott a területen. A missziói munka így megakadt, amely egyrészt a terület megközelíthetlensége folytán következett be.¹⁴ Másrészt a két missziói kör 140 polgári községben élő 1068 református lélek többsége a körülmények miatt elmenekült.¹⁵

A munkácsi és a bilkei missziói körök területe az 1915. év nagy részében szintén hadműveleti, illetve hadtápterületként szolgált.¹⁶ Ennek folytán a munkácsi misszió körben a lelkész csupán Szolyváig terjeszthette ki működési körét, melynek legfőbb oka az utazási nehézség volt. Egyrészt a fuvarkérdés megoldása leküzdhetetlen akadályokba ütközött, másrészt a vasutat hadfelvonulási célokra használták. A munkácsi kör külön kérése volt egyébként, hogy a szolyvai lelkipásztori posztot a háború végéig ne töltsék be, mivel a lelkészi lakást pénzhiány miatt nem tudták biztosítani. Ennek ellenére a vallásitanítás rendszeresítése Szolyván és Szentmiklóson sikeresen végbement. Mindkét körben megfelelő volt a hívek vallásossága. A szolyvai körzetben úgy az építendő templomra, mint a perselybe tett adományok mennyisége fokozatosan nőtt. Bilkén is hasonló érdeklődés kísérte az istentiszteleteket.¹⁷

Az 1915. év folyamán vasárnap délelőttönként minden egyházközségben tartottak prédikációt, míg vasárnap délután 38 egyházban bibliamagyarázatot, vagy kátémagyarázatot. Minden hétköznap reggel és délután hét gyülekezetben, csupán minden reggel harminchatban, hetenként háromszor tizennégyben, kétszer pedig nyolc egyházközségben. Ugyanakkor két gyülekezetben nem volt hétköznap istentisztelet.¹⁸ Az úrvacsorát mindenhol 6 alkalommal szolgálták ki a lelkészek. A résztvevők aránya a

¹³ KREL: A BRE 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 5.

¹⁴ KREL: A BRE 1915. évi március hó 24-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 11.

¹⁵ TtREL: K 439/23. A Tiszántúli Református Egyházkerület 1915. november 24-26. napjain Debrecenben tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta: Kiss Ferenc, egyházkerületi főjegyző. Debreczen Sz. Kir. város Könyvnyomda-Vállalata, 1915-2312. 75.

¹⁶ KREL: A BRE 1916. évi március hó 23-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 25.

¹⁷ KREL: A BRE 1917. évi április hó 12-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 16-17.

¹⁸ KREL: A BRE 1917. évi április hó 12-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, i. m. 5.

lélekszámhoz viszonyítva megfelelőnek tekinthető. Szektások és felekezetenküliek pedig nem voltak jelen az egyházmegyében.

1918-ban az egyháztagok áldozatkészsége már nem volt olyan mértékű, mint az előző években. Természetesen ebben nagy szerepe volt annak, hogy hadi események zajlottak a területen. Másrészt a hadikölcsönök, valamint a háborús célokra történő jótékonykodás is kimerítette a lakosságot. A legtöbb gyülekezetben énekkar sem működött, hisz többen hadi szolgálatot teljesítettek.¹⁹

A lelkészek mindeközben törekedtek a vallás-erkölcsi élet jobbítására, a gyermekek megfelelő oktatására. Emellett a nemzeti identitás ápolóivá is váltak. Korláth Gyula fornosi lelkész többekhez hasonlóan a megszállás alatt sem restelkedett a különböző kulturális estek rendezésében. A gyülekezeti ének megreformálásába kezdett: „Itt mindenki énekel, de nem tartják fontosnak, hogy jól van-e vagy se”. Az asszonyokat és a gyermekeket is külön énekgyakorlásra szólította fel. Bibliaolvasást és népies felolvasást is tartottak.²⁰

Vasárnapi iskolákat, bibliaköröket, ifjúsági délutánokat szerveztek. Próbálták pótolni a világháború idején elvitt harangokat, többen pedig templom, pap- valamint tanítólak felújításába, átépítésébe kezdtek. A gyülekezetek tagjait látogatták, próbálták lelkükre beszélni. *„Éjjel-nappal tanultam, hogy másokat taníthassak, imádkoztam és dolgoztam, hogy másoknak példa lehessenek, áldoztam, hogy másokat áldozatra bír hassak, szakadatlanul éltem és hirdettem az igét...”* - írta Oroszlán Sándor kislónyai lelkész.²¹

A világháború után az egyházak iránti közöny lett megfigyelhető. Az új állam hűségfogadalmat követelt a lelkészektől és tanítóktól, valamint az egyéb közalkalmazottaktól. A lelkészek nagy része ezt vonakodott megtenni, így megbízhatatlanokká váltak. A kormány mindeközben megkezdte az egyházakkal történő tárgyalásokat, mely alapján önálló, az anyaországtól független egyházi szervezetet kellett létrehozniuk.²²

Lánczy Béla beregdédai lelkész a következőképpen jellemezte a csehszlovák éra éveit: *„...az amit a világháború összeomlása hozott magával: a széthúzás, békétlenség, civakodás s az a sötét emléké a bolseviki cseh megszállás átkos ördögi szelleme, amikor ember-ember*

¹⁹ KREL: A BRE 1916. évi szeptember hó 20-án Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, im 5-7.

²⁰ Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár (továbbiakban: TtREL): I. 8. személyi adattár (továbbiakban: I. 8.) d.) 22. Korláth Gyula önéletrajza. Fornos, 1942. július 8.

²¹ TtREL: I. 8. d.) 22. Oroszlán Sándor önéletrajza. Kelt Lónyán, 1942 évi június hó 27 napján.

²² A magyar felvidék szülöttei a világ népeihez. Közzéteszik a Debreczenben és Nagyváradon lakó felvidéki származású polgárok. CSÁTHY Ferencz. Magyar Tudományegyetemi Könyvkereskedés és Könyvkiadó Vállalat Kiadása. Debreczen, 1919. 18-19.

ellen, család-család ellen támadt".²³ A misszió ügyével kapcsolatos kérdések mindeközben pedig – míg csonka Magyarországon központi szerepkörben voltak –, a bonyolult politikai helyzet folytán Kárpátalján, így a beregi egyházmegyében is, háttérbe szorulva vártak a megoldásra.²⁴

A fennálló nehéz, problémákkal terhelt helyzetben is megpróbálták a lelkészek a lehető legjobb tudásukkal végezni munkájukat. A zavaros viszonyokra való tekintettel az egyes lelkipásztori tisztségek betöltését is mihamarabb próbálták megoldani. A csehek bevonulása anyagi és lelki szempontból is nagy megpróbáltatásokba sodorta a gyülekezeteket. A megszállás első éveiben a lelkészek nem kaptak a csehektől államsegélyt, illetve a gyülekezeti tagok adó beszolgáltatásának megtagadása szintén megnehezítette a körülmények stabilizációját. Emellett a kommunizmus is táptalajba került. Nyitrai Béla szavaival élve: *„A cseh uralom első éveiben nem egyszer megtörtént, hogy május 1-én a kommunizmus hivatalos ünnepén a felvonulások alkalmával, amikor a templom és a lelkész lakása előtt vonult el a tömeg: az Istent, a vallásos életet, s a lelkipásztorokat gyalázó kijelentések hangzottak el: „Le a burzsujokkal, le a papokkal”*.”²⁵

Láthatjuk tehát, mennyire nagy befolyással volt a vallás-erkölcsi állapotok minősége az egyházmegye működésére, gazdasági helyzetére.

²³ TtREL: I. 8. d.) 21. Lánczy Béla önéletrajza. Nagyvárad 1942. júl. 16.

²⁴ BÍRÓ-BUCSAY-TÓTH-VARGA: i. m. 416.

²⁵ TtREL: I. 8. d.) 21. Nyitrai Béla önéletrajza. Bátyu.

II. Közpénztári állomány

Az előző pontban taglalt összefüggéseket figyelembe véve nem meglepő, hogy szabadságharcunk után az egyházmegye pénztára egyre rosszabb helyzetbe került, hisz bevételük fokozatosan csökkent.²⁶ Emellett az egyházmegye működését állandó kiadásai nehezítették²⁷: irodai szükségletek, egyházkerületi képviselői díjak, egyházmegyei épületek bérlése, stb.

Az egyházmegye lelkészei és tanárai megélhetési problémákkal küzdöttek. A megvásárolandó termékek ára növekedett, a fizetés mértéke pedig csökkent. A természetben adott fizetés minősége egyre rosszabb lett: a búzát szeméttel, a bort vízzel vegyítették.²⁸

Fokozatosan ment végbe a honoráriumok mértékének felülvizsgálata. Az iskolatanítók esetében a legtöbb pénzösszeget (évi egy forint húsz krajcárt) Beregszász, Munkács, Vári, Gulács, Rákos, illetve Tarpa községek rendes tantóinak ítelték meg.²⁹ A szuperintendens honoráriumát 800, a főjegyzőét 250, a segédjegyzőét 150, a pénztárnokét 200 forintban állapították meg. Az egyházmegye esperesének pedig napi három forintot ítéltek oda.³⁰ A gyülekezetek pedig a lelkészi honorárium³¹ mértéke szerint kerültek osztályozásra.

A dualizmus korszakában a közpénztári állomány területén is pozitív fejlődés volt megfigyelhető. A beregszászi királyi pénzügyigazgatóság 1895. évi 75. számú határozata alapján az egyházmegyei közpénztár adójának bevallója és fizetője a mindenkori nagyberegai lelkész volt, azonban a közpénztárt időközben Nagyberegről áthelyezték. 1914-ben ugyanakkor a számvevőszéki jegyzőnek a nagyberegai lelkészt, Bary Gyulát választották meg. A számvevőszék közgyűléstől történő kérelmezése folytán így, Barabásról újfent Nagyberegre helyezték át a közpénztár adójának bevallásával és fizetésével kapcsolatos jogokat.³²

²⁶ KREL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i. m. 40. körleveles jegyzőkönyv 1855. évben

²⁷ KREL: Gecsei Református Egyházközség (továbbiakban: GRE) Körleveles Jegyzőkönyve. i. m. 33-ik Körlevél 1866.

²⁸ BÍRÓ-BUCSAY-TÓTH-VARGA: i. m. 360.

²⁹ KREL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i. m. 23. körlevél 1856. évben

³⁰ KREL: Macsolai Református Egyház (továbbiakban: MRE) Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik év Junius 23, i.m. 18. körlevél kelt Surány 1859 Sept. 13.

³¹ Első osztályú: a lelkészi jövedelem megütötte az 1200 forintot.

Másodosztályú: 1000-1200 ft.

Harmadosztályú: 800-1000 ft.

Negyedik osztályú: 600-800 ft.

(Forrás: KREL: A BERE 1883. év február 27-28., március 1-2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 33.)

³² KREL: A BRE 1914. évi április hó 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, i. m. 36.

Az 1914. évi költségvetési terveket 62 egyház³³ küldött be a közgyűlésre, amelyből 61 tervezetet fogadtak el. Problémát jelentett, hogy nem mindegyik egyház különített el megfelelő pénzmennyiséget az egyházfenntartói alapra. A számvevőszék javaslatára így 1915-től minden gyülekezet minden év végén a pénztári maradványának 5-10 százalékát az egyházfenntartási alapra kellett elkülönítenie.³⁴

A világháborús események folytán az 1914. évi közpénztári vizsgálatra később, 1915 márciusában, került sor. A vizsgálat alapján megállapítható, hogy a letétpénztár bevétele 175180,07 koronát tett ki. A 22263 korona 76 fillér értékű kiadások folytán ugyanakkor 152916,31 korona maradt az intézetben. A költőpénztár bevétele 15925, 82, kiadása pedig 13507, 24 koronát tett ki.³⁵ Az egyházmegye közpénztárnoka, Seres Ábrahám, jelentése alapján a számadást a kijelölt határidőre 65 egyházközség terjesztette be.³⁶ Vári és Beregrákos gyülekezeteitől csupán a gyűlés napján kapták meg a kért információkat. A rendkívüli helyzetre való tekintettel - többek között a bizonytalan postai közlekedés, valamint a beregrákosi lelkész hadi szolgálatra történő bevonulása folytán -, kivételesen a gyülekezetek nem részesültek a számvevőszék megrovásában, figyelmeztetést azonban kaptak.

Az 1915. évre benyújtott költségvetések terén szintén nagy hanyagságok voltak megfigyelhetők, a 62 beérkezett előterjesztésből többet is elutasítottak (Beregbene, Beregújfalu, Bulcsu, Csaroda, Halábor, Kislónya, Vámosatya). A hiányosságok előfordulási arányára nagy hatással volt, hogy a megbízott hivatalnokok közül többen még nem azonosultak a szélsőséges helyzettel, többen hanyagul végezték munkájukat. A számvevőszék javaslatára így egységes nyomtatvány elkészítését tűzték ki célul, amelyben kiegészítő jegyzet gyanánt szerepelnie kellett a helyi viszonyokat tükröző jelentéseknek is, mivel a számvevőszék ezeket az adatokat nem ismerhette. Külön kellett vezetniük:

³³ A tivadari gyülekezet költségtervezete sem formailag, sem tartalmilag nem volt megfelelő. Ezen kívül Ugornya, Gergelyi és Vári nem nyújtottak be tervezetet, melynek folytán a tivadari egyházzal egyetemben 6 korona bírságban részesültek.

³⁴ KREL: A BRE 1915. évi március hó 24-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 24.

³⁵ Uo. 24.

³⁶ Formai és tartalmi szempontból is kifogástalannak bizonyult Badaló, Balazsér, Barabás, Bátyu, Beregsom, Bilke, Bótrágy, Bulcsu, Csonkapapi, Hetyen, Izsnyéte, Kajdanó, Kislónya, Márokpapi, Mátyus, Nagyberég, Tiszavid egyházközségek számadásai. Bizonyos pótlások mellett, valamint az utasítások pontos jövőbeli betartása mellett a számvevőszék jóváhagyásra ajánlotta a következő gyülekezetek benyújtott iratait: Asztély, Barkaszó, Beregardó, Beregbene, Beregdaróc, Beregszász, Beregújfalu, Csaroda, Csetfalva, Dercen, Fornos, Gát, Gelénes, Gergelyi, Gulács, Kisbégány, Kisharangláb, Macsola, Makkosjánosi, Mezőgecse, Mezőkaszony, Munkács, Nagybégány, Nagy és Kisgut, Nagylónya, Nagymuzsaly, Rafajnaufalu, Sárososzi, Szernye, Tarpa, Tákos, Tiszaadony, Tiszakerecseny, Tiszaszalka, Ugornya, Ujdávidháza, Jánd, Vásárosnamény, Zápszony egyházközségek számadásai. A Számadásaikat pontatlannak ítélve, átírással szólították fel a következő gyülekezetek vezetőit: Beregdéda, Beregsurány, Fejércse, Halábor, Hete, Kígyós, Nagyborzsova, Tivadar, Vámosatya. A hiányosságokat a május 15-ére kiírt egyházlátogatásra kellett pótolni.

„Gondnoki napló”, „Egyházi adó beszédési napló”, „Egyházi adókönyv”, „Egyházi adókivetési napló”. A számadást pedig az ún. Főkönyvben kellett feltüntetniük.³⁷

Az egyházi számadások vizsgálata folytán megállapítható, hogy 1914-ben az egyházmegyében 368378 korona 11 fillér bevétel volt, kiadás pedig 333449 korona 17 fillér. Túlkiadás volt emellett Nagyguton, Beregszászban, Barkaszón, Beregdarócon, Váriban, illetve Tiszaadonyban. Ugyanakkor 391223 korona 26 fillér adósság terhe nehezítette az egyházmegye életét. A világháború hatása a bevételek vizsgálatánál is kitűnik, mivel 1913-ban 54766 koronával több bevétele volt az egyházmegyének. Az adóhátralék mennyisége szintén magasabb volt, behajtása pedig a világháború folytán nem volt alkalmas. Az egyházmegye adóssága jóval többet tett ki, amelynek okát a vezetőség abban látta, hogy több gyülekezet valószínűleg az előző évek során eltitkolta valós adósságának összegét. A nehéz életkörülményekben pedig több gyülekezetben a belhivatalnokok honoráriumának megtagadásához folyamodtak (pl. Tiszakerecsenyben, Váriban, Badalóban).³⁸

1915-ben az egyházmegye 64 anya-, 1 társ- és 2 leányegyházában 56 586 lélek élt. Egyházközségi közgyűlés csupán két gyülekezetben volt szervezve. A presbiteri gyűlések jegyzőkönyveit pedig mindenhol a választott jegyzők vezették, sok tanító hadba vonulása folytán azonban az adott feladat a lelkészekre hárult. Tökével 47 gyülekezet rendelkezett. Ezek a pénzek az egyházmegyei közpénztárban, valamint a takarékpénztárban voltak őrizve. Hatalmas nehézségeket okozott a 39 egyházközség által felhalmozott 573 802 korona adósság, ugyanakkor 19 egyháznál 70 700 korona tőkesegély kölcsön volt feljegyezve.³⁹

Az 1915. évi 44. számú határozat értelmében az egyházmegyei közpénztárnak egyik részét alkotó, ún. letétpénztár áttanulmányozására került sor visszamenőleg az 1912. év szeptemberéig, a pénztár átadásának legutóbbi évéig.⁴⁰ A rendelkezésre álló adatok alapján a vizsgáló bizottság igyekezett a tőkekönyv vezetésébe csúszott hibákat kiküszöbölni, valamint a pénztárnál elhelyezett letétek összegét pontosan megállapítani, azonban ez nem teljes mértékben sikerült véghezvinni. Számításaik szerint 1913-ban 102 korona 47 fillérrel, 1914-ben 374 korona 82 fillérrel, 1915-ben pedig 703 korona 52 fillérrel, tehát

³⁷ KREL: A BRE 1915. évi március hó 24-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 24-28.

³⁸ KREL: A BRE 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 10.

³⁹ KREL: A BRE 1916. évi szeptember hó 20-án Beregszászban tartott köz- gyűlésének jegyzőkönyve, 7.

⁴⁰ Az 1912-től vezetett okmányokban sok hibát találtak, amelyet a pénztárnok szükséges szakértelem hiányának, rossz látásának, valamint olvashatatlanná vált írásának következményének véltek. Ezen kívül az iratok hemzsegték a tintafoltoktól, több helyen pedig az információ át is volt húzva.

összesen 1180 korona 81 fillérrel vett fel többet a közpénztárnok, mint lehetett volna. Ugyanakkor a költőpénztári pénzek kamatai többször a letétpénztárnál voltak bevételnek feltüntetve, amelyből arra következettek, hogy illetéktelen kiadásokra fordították. A vizsgálóbizottság a letétpénztár újabb alapokra helyezése érdekében több javaslatot tett. Fontosnak tartották pl. a pontos nyilvántartást.⁴¹ A számvevőszék vizsgálata során kiderült, hogy a kötvények közül 45 db. hiányzott, értékük összesen 24 620 korona 58 fillért tett ki. A volt pénztárnok ezt azzal magyarázta, hogy az iratok az ügyvédeknel vannak, erre azonban elismervényt nem tudott felmutatni. Holott az elismervények használata ilyen esetben kötelező jelleggel bírt. A pénztár átadása után a volt pénztárnok 2000 koronát utalt át postán Sütő Áronnak. Arra a kérdésre, hogy milyen okból történt az átutalás esperesi felhívásra sem válaszolt. A vizsgálat során fény derült arra, hogy a volt pénztári elnök kimutatása és a főkönyvek között a kötvényeket illetőleg 2000 korona volt a különbség.⁴²

Sütő Áron legelső pénztárnoki feladataként a 6257 korona kamathátralék behajtásán fáradozott. Először levélben szólította fel őket, amelyeket lelkészek segítségével juttatott el az adott egyénekhez. Ennek hatására 3492 korona 47 fillér gyűlt össze. Voltak természetesen olyanok, akik azt bizonygatták, hogy nincs hátralékuk. Ezzel találkozhatunk Szilágyi János beregszászi és Kovács Ferenc kisbégányi lakosok esetében. Így a tartozásukként feltüntetett 46 koronát a volt pénztárnok terhére jegyezték fel. Tarpáról ugyanakkor olyan egyén küldte be hátralékát, akinek neve fel sem volt tüntetve az adósok között. Annak ellenére pedig, hogy a kölcsönzési alapszabály szigorúan tiltja a személyi kölcsönöket, 4 esetben erre is sor került. Batta Ferdinánd volt nagybégányi lelkész 300, Simon Andor tarpai lelkész 1891. március 18-án 300, Balajthy István nyugalmazott iskolaigazgató 1877-ben 100, id. Lánczy József volt márokpapi lelkész 1894. december 15-én 172 forintot kapott kölcsön, minden fedezet nélkül. Mindent összeszámítva az egyházmegyei közpénztár vesztesége tőkékben 1440 korona, kamatokban pedig 817 korona 46 fillér volt, tehát összesen 2257 korona 46 fillér. A hiány ellenére a nagybégányi egyháznak 1600, a mezőkaszonyinak 1000, a tarpainak 4000, a rafajnujfaluinak 5000, a vásárosnaményinak 4500, illetve a márokpapi gyülekezet részére 8000 korona lett kölcsönként utalva.⁴³

⁴¹KREL: A BRE 1916. évi március hó 23-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 14-17.

⁴²KREL: A BRE 1916. évi szeptember hó 20-án Beregszászban tartott köz- gyűlésének jegyzőkönyve, 18.

⁴³ KREL: A BRE 1916. évi szeptember hó 20-án Beregszászban tartott köz- gyűlésének jegyzőkönyve, i. m. 21.

Időközben megállapításra került a tisztségviselők fizetése. A számvevőszék vezetője évi 600, a népiskolai tanügyi bizottság elnöke évi 800, a tanító körlátogatók egyenként 80 korona tiszteletdíjban részesültek. Az egyházmegye egyéb tisztségviselőinek díjazását is megszabták. Az esperes 1500, a közigazgatási pénztárnok 800, közalapot kezelő pénztárnok 600, számvevőszéki elnök 100, főjegyző 300, a két lelkészi jegyző pedig 260 korona díjat kapott évente. Azok a személyek, akik 200 koronán aluli tiszteletdíjat kaptak két egyenlő részletben vehették fel bérüket (minden év április és október hónapok 15. napján). Azok pedig, akik 200 koronán felüli fizetést kaptak január, április, július és október folyamán vehették fel egyenlő részletben a díjukat. A megnövekedett szükségletekre tekintettel - annak érdekében, hogy a teherviselés igazságosan kerüljön elosztásra -, az 1917. évtől kezdődően minden gyülekezet egy-egy lélek után 10 fillérrel kellett hozzájárulnia.⁴⁴

A világháborús sebektől még fel nem gyógyuló egyházmegyében a trianoni békediktátum következtében az anyagi alap teljesen összeomlott. Az új államkötelékben csupán ígéreteket kaptak. A megcsonkított egyházmegyében így 1920 novemberére csupán töredékében sikerült rendezni a belhivatalnokok fizetését. Ezek közül néhány esetet kiemelnék. A nagybereg-i lelkész fizetését évi 2636 koronáról 6000 koronára emelték fel. Ugyanezen községben az I. és II. tanító fizetését kétszeresére emelték fel, míg a IV. tanító pedig plusz 300 koronát kapott. A III. és V. tanítói állások ugyanakkor betöltetlenek voltak. Haláboron mindazonáltal 2400 koronában állapították meg a lelkészi fizetést. Mindkét község esetében a gyülekezeti tagok áldozatkészsége is hozzájárult a honoráriumok mértékének stabilizációjához, pl. gabona illetve tüzelőfa biztosítása útján.⁴⁵

A fennálló problémák mellett még inkább súlyosbította az egyházmegye lelkészeinek egyébként is nehéz helyzetét, hogy a csehszlovák állam azon ígéretének hatására, amely szerint hamarosan gondoskodni fog a lelkészek és tanítók honoráriumáról, a gyülekezetek fokozatosan beszüntették az egyházi adó fizetését.⁴⁶ Így 1921-ben még inkább előtérbe került a honoráriumok mértékének rendezése. 22 egyházközségben volt rendezett a fizetés, azonban ezek közül is több esetben előfordult, hogy tisztségviselők csekély honoráriumot kaptak. Barkaszón, Benében és Zápszonyban ugyanakkor nem volt rendezve a fizetés ügye.

⁴⁴ KREL: A BRE 1916. évi március hó 23-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 22-24.

⁴⁵ KREL: A BRE 1920. évi november hó 25 napján Bereg-szászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 13.

⁴⁶ Fritz PEYER-MÜLLER: „A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között-kitekintéssel a jelenre”. Kiadó: Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya. Budapest, 1994. 67–70.

Míg a rendezés céljából küldöttséget kért:⁴⁷ Balázsér, Bótrágy, Bulcsu, Izsnyéte, Nagygut, Nagymuzsaly.

1922-re a közpénztár állapota tarthatatlanná vált. A számvevőszék évek óta jelentést sem tudott adni a pénztárt illetően. Fennálló probléma pl. a hadikölcsönökből, illetve a pénzbecserélés folytán adódott. Bertók Béla számvevőszéki elnök beadványában⁴⁸ hangsúlyozta, hogy az adott helyzeten minél előbb változtatni kell. Alapos megfontolást és előkészítést irányzott elő, amelyet püspöki kinevezése folytán már nem tudott koordinálni.

⁴⁷ KREL: A BRE 1921. évi szeptember hó 15 napján Be-regszászbán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 7.

⁴⁸ KREL: A BRE 1922. november 9-én Beregszászbán tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 14.

III. Segélyek, adományok

Az egyházmegye pénzügyi helyzetén államsegély nyújtásával próbáltak segíteni. A folyamatnak megszabott rendje volt. A lelkészeknek, illetve a tanítóknak kérvényeiket az egyházi küldöttség számára kellett beterjeszteni, ahol elbírálták azokat. A segély szétosztásának folyamatáról pedig a közgyűlés döntött.⁴⁹

A világháború okozta nehézségek közepette pedig a Református Segélyegylet és a konvent próbálta segíteni a gyülekezeteket. (Az ezzel kapcsolatos információkat az alábbi táblázatok tükrözik.)

1. táblázat *A Református Segélyegylet adományai*

1915	Gyülekezet	Pénzösszeg (korona)	Az adomány célja
	Márokpapi	300	adósságtörlesztés
	Beregsurány	200	adósságtörlesztés
	Beregrákos	200	adósságtörlesztés
	Macsola	100	adósságtörlesztés
	Mezőgecse	100	adósságtörlesztés
	Balazsér	200	közzükséglet
	Munkács	200	közzükséglet
	Szolyva	200	közzükséglet
	Bilke	200	épületjavításra
	Bulcsu	100	építkezésre
1917	Balazsér	200	közzükséglet
	Beregsurány	200	adósságtörlesztés
	Bilke	200	épületjavítás
	Márokpapi	200	épületjavítás
	Bulcsu	200	templomkerítés
	Mezőgecse	200	kerítés

(Forrás: *A BRE 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 25.*; *KRL: A Beregi Ref. Egyházmegye 1917. évi szeptember hó 19-én Beregszászban tartott köz-gyűlésének jegyzőkönyve, 19-20.*)

2. táblázat *A konvent⁵⁰ tőkesegély biztosítása 1915-ben*

Gyülekezet	Pénzösszeg (korona)
Asztély	3000
Balazsér	6000
Beregdarócz	2000
Hete	3000
Makkosjánosi	2000

(Forrás: *A BRE 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 7.*)

⁴⁹ KREL: A BERE 1891. évi márczius hó 17-19-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 27.

⁵⁰ A latin conventus szóból ered, általános jelentése: az azonos nézeteket valló személyek tanácskozó ülése.

Mindeközben a tanítók és tanítónők legtöbbször egyszerű háborús segély címen 400-400 koronát adományoztak.⁵¹ A rokkant katonák családjairól sem feledkeztek meg, a magyar királyi belügyminisztérium 1915. évi 25. 900. sz. körrendelete a kivételes segélyezés ügyében rendelkezett. Vizsgálni kellett a család megélhetési viszonyait, ha pedig szükséges volt, emelni kellett a segély mennyiségén.⁵²

A vallás és közoktatásügyi minisztérium pedig a tanítók segélyeztetéséről gondoskodott:

3. táblázat *Egyházmegyei tanítók részére nyújtott segély*

1916	Tanító	Gyülekezet	Pénzösszeg (korona)
	Füsti László	Nagybereg	200
	Gál János	Jánd	785
	Hámos Gizella	Jánd	1100
	Székely Piroska	Beregrákos	1300
	Vincze László	Hetyen	613
1917	Szini Árpád		1300
	Füsti Molnár Benjámín	Beregújfalu	1430
	Bán János	Csonkapapi	764
	Gál István	Márokpapi	917
	Lenkei András	Nagybégány	976
	Maly Sándor	Nagyborzsova	709
	Szanyiné Szabó Jolán	Szernye	128
	Ajtai József	Tiszaszalka	400

(Forrás: A BRE 1916. évi március hó 23-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 26. A BRE 1917. évi április hó 12-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 35. KREL)

Sok lelkipásztor küzdött a megélhetés nehézségeivel. Ennek könnyítésére 1916-ban 22 lelkész nyert az egyházmegyében egyenként 400 korona 60 fillér háborús segélyt. Az összeg mennyisége és a segélyezettek száma ugyanakkor csekély volt a rászorulókhöz számához képest. Mindazonáltal az anyagilag megterhelt gyülekezetek sem feledkeztek meg az adományok gyűjtéséről. 1915. augusztus 8-án a rokkant katonák javára gyűlt perselypénz és gyűjtés eredményeként 2651 korona 93 fillér gyűlt össze.

4. táblázat *1915. augusztus 8-án a rokkant katonák javára gyűlt perselypénz és gyűjtés eredménye*

S. sz.	Gyülekezet megnevezése	Összegyűjtött pénzmennyiség
1.	Asztély	16 korona
2.	Balazsér	11 korona 04 fillér
3.	Barabás	36 korona
4.	Barkaszó	10 korona 24 fillér

⁵¹ KRL: A BRE 1916. évi március hó 23-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 9.

⁵² A háborúval kapcsolatos törvények és rendeletek gyűjteménye. I. füzet. Kiadja a magyar királyi belügyminisztérium. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság. Budapest, 1915.

5.	Bátyu	297 korona 57 fillér
6.	Beregardó	16 korona
7.	Beregdaróc	50 korona 10 fillér
8.	Bregdédá	107 korona 80 fillér
9.	Bregrákos	125 korona 40 fillér
10.	Bregsom	21 korona 40 fillér
11.	Bregsurány	8 korona
12.	Bregszász	35 korona
13.	Bregujfalu	30 korona 53 fillér
14.	Bilke	20 korona
15.	Bótrágy	37 korona 42 fillér
16.	Bulcsu	10 korona
17.	Csaroda	19 korona
18.	Csetfalva	10 korona
19.	Csonkapapi	17 korona 19 fillér
20.	Fornos	16 korona 85 fillér
21.	Gát	10 korona
22.	Gelénes	152 korona
23.	Hete	15 korona 68 fillér
24.	Fejércse	18 korona 32 fillér
25.	Hetyen	3 korona 05 fillér
26.	Izsnyéte	165 korona 98 fillér
27.	Jánd	15 korona
28.	Kajdanó	58 korona 18 fillér
29.	Kisbégány	41 korona 64 fillér
30.	Kis-Gut	6 korona 05 fillér
31.	Kisharangláb	6 korona 08 fillér
32.	Kislónya	11 korona 60 fillér

2.		
3.	Makkosjánosi	10 korona
3.	Márokpapi	8 korona 20 fillér
3.	Mátyus	24 korona 60 fillér
3.	Mezőgecse	21 korona 46 fillér
3.	Mezőkaszony	115 korona
3.	Munkács	22 korona
3.	Nagybégány	23 korona 14 fillér
4.	Nagybereg	76 korona 38 fillér
4.	Nagyborzsova	24 korona 40 fillér
4.	Nagylónya	8 korona
4.	Nagymuzsaly	21 korona 24 fillér
4.	Sárosoroszi	17 korona
4.	Szernye	213 korona 10 fillér
4.	Tákos	32 korona 63 fillér
4.	Tarpa	130 korona 80 fillér
4.	Tiszaadony	10 korona
4.	Tiszaszalka	50 korona
5.	Tiszavid	131 korona 12 fillér
51.	Tivadar	2 korona 24 fillér
52.	Ugornya-Gergelyi	236 korona 59 fillér
53.	Vári	37 korona 67 fillér
54.	Vásárosnamény	20 korona 74 fillér
55.	Zápszony	16 korona 50 fillér

(Forrás: *A Beregi Református Egyházmegye 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. Szerkesztette: Sütő Áron egyházmegyei főjegyző. Munkács, Grünstein Mór Könyvnyomdája, 1915., 46., KRL)*

1916. május 1-jén megtartott „Kárpát” ünnepen 19 gyülekezetből 619 korona 11 fillér gyűlt össze a „Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Újraépítő Országos Bizottság” számára.⁵³ 1916-ban gyűjtést indítottak a Vörös kereszt,⁵⁴ illetve a Bethesda⁵⁵ javára is.⁵⁶ Emellett hadi célokra több gyülekezet ajánlotta fel harangját, amelyek összesen 6719 kg-ot tettek ki.⁵⁷

5. táblázat *Hadi célokra felajánlott harangok*

S.sz.	Gyülekezet	Harang súlya (kg)
1.	Asztély	100
2.	Barkaszó	90
3.	Bene	90
4.	Beregardó	80
5.	Beregdeda	50
6.	Beregszász	800
7.	Bilke	20
8.	Bótrágy	500
9.	Csetfalva	300
10.	Csonkapapi	120
11.	Dercen	250
12.	Fornos	150
13.	Gát	400
14.	Izсныéte	400
15.	Kisbégány	60
16.	Kislónya	120
17.	Makkosjánosi	45
18.	Márokpapi	110
19.	Mátyus	150
20.	Mezőgecse	85
21.	Munkács	80
22.	Nagybereg	403
23.	Nagyborzsova	125
24.	Nagymuzsaly	150
25.	Rafajnajfalu	200
26.	Sárosroszi	100
27.	Szernye	180
28.	Tizsakerecseny	100

⁵³ KREL: A BRE 1916. évi szeptember hó 20-án Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 4.

⁵⁴ Beregszász 10 k, Heteny 9 k 40 f, Mezőkaszony 28 k 10 f, Nagygut 5 k 44 f pénzüsszeggel járult hozzá a gyűjtéshez, az 52 korona 94 fillért a püspöki hivatalhoz küldték fel. Ezen kívül Beregrákos (361 k 44 f), Kajdanó (32 k 34 f), illetve Rafajnajfalu (212 k) püspöki közbenjárás nélkül küldte el adományát a Vöröskeresztnek.

⁵⁵ Összesen 293 korona 87 fillért gyűjtöttek össze. Beregardó 5 k 50 f, Beregdaróc 10 k 52 f, Beregdéda 36 k 73 f, Beregsom 13 k 30 f, Beregújfalú 10 k, Csonkapapi 70 k 82 f, Kajdanó 13 k 22 f, Munkács 15 k, Nagybereg 50 k, Nagygut 2 k, Nagymuzsaly 23 k 08 f, Tarpa 12 k 70 f, Zápszony pedig 31 koronát gyűjtött össze.

⁵⁶ KREL: A BRE 1916. évi szeptember hó 20-án Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, i. m. 43.

⁵⁷ KREL: A Beregi Ref. Egyházmegye 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, i. m. 45.

29.	Tiszaszalka	186
30.	Tiszavid	375
31.	Tivadar	150
32.	Vámosatya	200
33.	Vásárosnamény	400
34.	Zápszony	150

Forrás: KRL: A Beregi Ref. Egyházmegye 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve. 45.

1916. október 29-én a tüdőbeteg katonák javára indítottak pénzgyűjtést, amely alapján 82 korona 27 fillér gyűlt össze: Bótrágy 25 k, Csonkapapi 13 k 09 f, Fornos 33 k 18 f, Hete 3 k, Jánd 4 k, Nagymuzsaly 4 koronát adományozott.⁵⁸

Örvendetes eseménynek számított Demjén István kevevárai református lelkész adománya. Demjén a 15. hadosztály tábori lelkészeként szolgált és 680 koronát küldött át Bertók Béla beregi esperesnek (6 db 100 koronás hadikölcsönkötvényben és 80 korona készpénzben). Kérése az volt, hogy az adott pénzüsszeget egy a harctéren hősi halált halt beregi egyházmegyei tanító árváinak juttassák el. A 680 koronát túlnyomó részében a Bereg vármegyéből érkezett református katonák adománya volt a tábori istentiszteletek alkalmakor. A nemes tett ösztökélésére az egyházmegye vezetősége 1000 koronára egészítette ki az adományt és egy alapítvány alapjaként helyezték el a közpénztárban. A pénzüsszeg évenkénti kamatjával pedig a beregi egyházmegye területén munkálkodó, háborúban elesett tanítók árváit segítették.⁵⁹

⁵⁸ KREL: A BRE 1917. évi április hó 12-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, i. m. 43.

⁵⁹ Uo. 6-7.

IV. Gyámintézet

Az egyházmegye vezetősége létesítette a gyámintézetet adománygyűjtés céljából. A gyülekezeteknek egyenként kellett eljuttatniuk adományaikat az intézethez, amelyeket majd központi irányítás alatt osztottak szét a rászorulóknak között.⁶⁰ Így sikerült több megrongálódott templomépületet és lelkészlakot felújítani, segíteni a szegény sorsú gyerekek⁶¹ tanulmányi előmenetelét, illetve a nincstelen emberekről⁶² sem feledkeztek meg. Az intézet működésének megszabott rendje volt. Minden gyülekezet lelkészének nyilvántartást kellett vezetnie a rászorulókkal kapcsolatban és ezt be kellett mutatnia az egyház-látogatóság számára.⁶³

A Beregi Református Egyházmegyei lelkészi gyámintézet alap- és kezelési szabályzatát már 1899-ben kidolgozták. Az intézet legfőbb céljaként az intézeti tagok özvegyeiről és árváiról való gondoskodást jelölték meg. Tagjai közé minden beregi lelkészt felvehettek. Az évi gyámsegély mennyiségéről a gyámintézeti közgyűlés döntött a gyámintézeti választmány javaslatára. A gyámsegélyből az intézeti tagok özvegyei (halálukig, illetve férjhezmenetelükig) és árvái (24. életévük betöltéséig) részesülhettek. Az intézet vagyona és jövedelme különböző pénzüsszegekből tevődött össze: belépési és tagsági díjak, a bírságokból és az adakozásokból befolyt összegek, az alapítványoktól befolyt pénzek, állami segélyek.⁶⁴

1917-ben a konvent határozatával az özvegyek évjáradékát 840, az apátlan árvák neveltetési segélyét pedig 252 koronában határozták meg, mindez nem volt elegendő. Legfőbb problémát így az jelentette, hogy az országos özvegy és árva gyámintézet nem volt képes annyi segélyt biztosítani, amelyre valójában szükség lett volna.⁶⁵ Amellett sem, hogy az egyházközségek hozzájárulását már 1915. január 1-jétől felemelték; míg a világháború előtt a gyülekezetek összesen 60 koronát fizettek a lelkészi gyámintézet javára, 1915. január 1-jétől ugyanakkor kötelező jelleggel az 500 lélekkel bíró gyülekezetek 2, az ennél nagyobbak pedig 3 korona illetékkal tartoztak az intézmény felé.⁶⁶ A helyzeten mindazonáltal ez sem segített, így Bertókék elkötelezték magukat az egyházmegyén belüli

⁶⁰ KREL: BRE Körleveles Jegyzőkönyve, május 6.

⁶¹ Uo. május 30. 7. körlevél

⁶² KREL: MRE Körleveles Jegyzőkönyve, i. m. 1855 táblázat

⁶³ KREL: GRE Körleveles Jegyzőkönyve. 32-ik körlevél 1862-ik évben

⁶⁴ KREL: A Beregi Ev. Református Egyházmegye 1899. évi szeptember hó 26., 27-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 31-36.

⁶⁵ KREL: A BRE 1917. évi szeptember hó 19-én Beregszászban tartott köz-gyűlésének jegyzőkönyve, 8.

⁶⁶ KREL: A BRE 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósi gyűlésének jegyzőkönyve, i. m. 28.

segélyezések biztosítására. E célból adódóan 1919. január 1-jétől kötelezővé tették az egyházmegye kötelékében álló lelkészek számára az egyházmegyei gyámintézethez történő csatlakozást, hiszen ez által nagyobb mennyiségű segélyt tudtak biztosítani az özvegyek és árvák részére (az intézet tagjainak belépési díjat és egyéb illetményeket kellett fizetniük).⁶⁷

A területelcsatolások folytán az egyházkerület segítségére sem tudtak már számítani, így a lelkészi gyámintézettel kapcsolatos problémák szakadatlanul jelen voltak az egyházmegyei gyűléseken. Nagy segítségükre volt ugyanakkor az 1921-ben Hollandiából kapott 5845 korona értékű segély, amelyet az özvegyek és árvák részére különítettek el, majd pedig december közepén osztották szét a rászorulóknak között.⁶⁸

⁶⁷ KREL: A BRE 1918. évi szeptember hó 25-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 16-17.

⁶⁸ KREL: A BRE 1922. évi április hó 20. napján Beregszász-ban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 8.

Összegzés

Az 1848-1923-as időszak történelmi eseményeit figyelembe véve nem meglepő, hogy az egyházmegye vallás-erkölcsi állapota változó tendenciát mutatott. Az 1850-es években rengetegen fordultak el az egyháztól, leginkább a társadalmi illetve vallási különbségek miatt. A későbbiekben pedig a liberalizmus térhódítása okozott problémát. Pozitív irányú fejlődés az 1867-es kiegyezés után következett be, s általánosságban véve a dualizmus időszakában jellemző is maradt. Az első világháború eseményei az egyházmegye életére is negatív befolyással bírtak, kizökkentve normális medréről a vallás-erkölcsi életet. 1914-1915 folyamán a beregi egyházmegye területén is zajlottak hadi események. Több lelkész és tanító vesztette életét a csataterén. 1918-ban az egyházmegye területe idegen megszállás alá került. A trianoni békediktátummal pedig az egyházmegye területének nagy részét Csehszlovákiához csatolták. Új egyházi szervezet kialakítására volt tehát szükség, amit 1923-ban sikerült létrehozni. Ugyanakkor az egyház helyzetének stabilizálása nem ment zökkenőmentesen, hisz a bonyolult politikai körülmények közepette a kommunizmus erős táptalajba érkezett, melynek folytán rengeteg egyháztag szakadt ki az egyházmegye kötelékéből.

Az egyházmegye gazdasági helyzete a vallás-erkölcsi körülményekhez mérten változott, tehát a dualizmus időszakában öltött leginkább pozitív jelleget. Ennek bizonyítéka, hogy a közpénztári állomány legnagyobb bevétele 1883-ban volt. Mindazonáltal a világháborús évek alatt a gyülekezetek fokozatosan eladósodtak, a közpénztár pedig addig soha nem látott negatív helyzetbe került.

FELHASZNÁLT IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források:

- KREL: Barkaszói Református Egyház körleveles jegyzőkönyve.
- KREL: Gecsei Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve
- KREL: A Macsolai Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve.
- KREL: A Macsolai Református Egyház Körleveles Jegyzőkönyve. Kezdődik 1858-ik év Junius 23.
- KREL: A BERE 1876-ik évi február 29. s március 1-2-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1876-ik évi junius hó 20-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1876-ik évi szeptember 5-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1876-ik évi november 29-30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1877. év november 27-28-dik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1878. évi Mártius 5, 6 és 7. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1879. év február hó 25., 26. és 27. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: BERE 1880. év márczius 2-4. és 31-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1880. év november 9-10. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1881. év julius hó 5-6. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1881. év deczember hó 13-14. napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1882. év augusztus 9-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1883. év február 27-28., márczius 1-2. s folytatólagosan ápril 11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1884. év február hó 26-29-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1885. évi márczius hó 3-5-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1887. évi márczius hó 15-17-ik és junius 1-ső napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1888. évi márczius hó 20-22-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 1889. évi márczius hó 19-21-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- KREL: A BERE 18890. márczius 18-20-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1890. évi szeptember hó 13-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1891. évi márczius hó 17-19-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A Beregi Ev. Ref. Egyházmegye 1891. évi augusztus hó 24-ik és október hó 21-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1892. márczius 29-30-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1892. évi november hó 14-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1893. márczius 21-22-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1893. év október hó 12. és 13-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1894. évi ápril hó 25. 26. és 27-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1894. évi augusztus hó 23. és 24-ik napjain Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1895. márczius 12-13-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1897. márczius 24-25-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1898. márczius 30-31-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1899. évi márczius hó 21-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: Egyházi törvények az evangélium szerint reformált Magyarországi keresztyén egyházban. Készítette: Tóth Sámuel. Budapest, 1899.

KREL: A BERE 1900. márczius 27-28-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1901. április 10-11-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KREL: A BERE 1901. évi szeptember hó 25-26-ik napjain Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1902. április 15-16-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KREL: A BERE 1902. évi deczember hó 1-ső napján Beregszászban tartott rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1903. ápril 16-17-ik napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve

KREL: A BERE 1903. évi október hó 6-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1904. ápril 7-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1905. május 2-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1906. ápril 6-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1907. ápril 18-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1907. évi július hó 18-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendkívüli gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1908. április 6-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1908. évi szept. hó 21-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1909. április 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1909. évi szept. hó 8-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági rendes gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1910. április 19-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1911. április 20-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1912. április 10-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1913. április 15-ik napján Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1914. évi április hó 15-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BERE 1915. évi március hó 24-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1915. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1916. évi március hó 23-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1916. évi szeptember hó 20-án Beregszászban tartott köz- gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1917. évi április hó 12-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1917. évi szeptember hó 19-én Beregszászban tartott köz-gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1918. évi január hó 30-án Beregszászban tartott rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1918. évi szeptember hó 25-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1920. évi november hó 25 napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1921. évi szeptember hó 15 napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1922. évi április hó 20. napján Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1922. november 9-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1923. április 26-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve.

KREL: A BRE 1923. évi szeptember hó 28-án Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (továbbiakban: TtREL): A Tiszántúli Református Egyházkerület 1922. évi Jegyzőkönyvei.

TtREL: K 439/23: A Tiszántúli Református Egyházkerület 1915. április 21-23. napjain Debrecenben tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

TtREL: K 439/23: A Tiszántúli Református Egyházkerület 1915. november 24-26. napjain Debrecenben tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

TtREL: K 439/23: A Tiszántúli Református Egyházkerület 1916. június 14-16. napjain Debrecenben tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

TtREL: K 439/24: A Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyve 1916. nov.-1918 jun.

TtREL: K 439/25: A Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyvei 1919-20-21.

TtREL: K 439/26: A Tiszántúli Református Egyházkerület Jegyzőkönyve 1922-23.

TtREL: I. 8. d) Személyi adattár 21.

TtREL: I. 8. d) Személyi adattár 22.

TtREL: I. 8. d) Személyi adattár 23.

TtREL: I. 8. d) Személyi adattár 24.

Felhasznált szakirodalom:

Az Egyházakat és belhivatalnokokat, legközvetlenebbül érdeklő országos törvények, kormányrendeletek, egyházkerületi rendszabályok és intézkedések kivonatos gyűjteménye. Debrecen. 1875.

LEHOCZKY Tivadar: Beregvármegye monográphiája. Ungvárott. 1881. II. k.

Egyetemes főgondnok és főkonsistorium a magyarországi református egyházban. Írta ZOVÁNYI Jenő. Budapest Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1903.

KOSUTÁNY Ignác: Egyházjog. A Magyarországi egyházak Alkotmánya és közigazgatása. Kolozsvár. 1906.

A háborúval kapcsolatos törvények és rendeletek gyűjteménye. I. füzet. Kiadja a magyar királyi belügyminisztérium. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság. Budapest, 1915.

A magyar felvidék szülöttei a világ népeihez. Közzéteszik a Debreczenben és Nagyváradon lakó felvidéki származású polgárok. CSÁTHY Ferencz. Magyar Tudományegyetemi Könyvkereskedés és Könyvkiadó Vállalat Kiadása. Debreczen, 1919.

DR. NAGY István: A református egyház helyzete és teendői Csonka-Magyarországon az 1920-iki trianoni békekötés után. A református és ág. ev. egyházak 1918. és 1922. évi állapotát feltüntető táblázatos kimutatással. 722. Nyomtatott Borbély Gy. könyvnyomdájában. Mezőtúron, 1922.

A Magyarországi Református Egyház Törvényei. Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt negyedik budapesti országos zsinat által alkotott kilenc törvénycikk. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai RT. Nyomása. Budapest, 1933.

FLACHBARTH Ernő: A csehszlovákiai népszámlálások és a felvidéki kisebbség nyelvi jogai. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T. Pécs, 1935.

Magyar reformátusok a csehszlovákiai kisebbségi sorsban. Írta: TÁRNOK Gyula ref. lelkipásztor. 1938-1939. Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1939.

A Tiszántúli Református Egyházkerület története. I. kötet. Írta: DR. ZOVÁNYI Jenő. Debrecen, 1939.

A Tiszántúli Református Egyházkerület története. II. kötet. Egyházközségek adattára. Összeállította: ifj. NAGY Károly. Debrecen, 1939.

CSOMÁR Zoltán: A Csehszlovák államkeretbe kényszerített Magyar Református Keresztyén Egyház húszéves története (1918–1938). Ungvár, 1940.

HARSÁNYI András: A beregi református egyházmegye levéltára. In: Egyháztörténet 1. 1943.

A Magyarországi Reformált Egyházak Története. A líceumok III. osztálya számára. Írta: IFJ. DR. SZABÓ Aladár. Debrecen sz. kir. Város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomdai vállalata. 1946.

BÍRÓ Sándor-BUCSAY Mihály-TÓTH Endre-VARGA Zoltán: A magyar református egyház története. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1949.

ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerkesztette: Dr. Ladányi Sándor. Kiadja: A Magyarországi Református egyház zsinati irodájának sajtóosztálya. Budapest, 1977.

BUCSAY Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945. Gondolat Könyvkiadó. Budapest. 1985.

A magyar protestantizmus története 1918-1948. Tanulmányok. Kossuth Könyvkiadó, 1987.

Fritz PEYER-MÜLLER: „A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között-kitekintéssel a jelenre”. Kiadó: Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya. Budapest, 1994.

Válogatás a magyarországi református egyház művelődéspolitikai dokumentumaiból. A dokumentumokat válogatta, a kötetet szerkesztette FÜRJ Zoltán. Debrecen, 1997.

SZ: FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta, KÜLLŐS Imre, MOLNÁR Ambrus, P. SZALAY Emőke: Magyar Református Egyházak javainak tára. Kárpátaljai Református Egyház I-IV. II. Beregi Egyházmegye 1. Bp. 2000.

Fordította és kiadja: KISÉRY Zsuzsanna, SZABADI István. A beregi református egyházmegye jegyzőkönyvei 1593-1753. I. kötet. Debrecen, 2002.

ZÁGONI Á. Károly: A Nagytiszteletű Beregi Egyházmegye Emlékkönyve. Szerk.: Kujbusné Mecsei Éva, Nagy Ferenc. Közreadja: Csatáry György. Nyíregyháza. 2005.

„Itt viharzott át felettünk...” I. kötet. Református lelkész-önéletrajzok Kárpátaljáról és Partiumból, 1942-ből. Debrecen, 2008.

KÓSA László: Tartozni valahová. Cikk, előadások a protestantizmusról és a református azonosságtudatról. Kolozsvár, 2009.

KÓSA László: Művelődés, egyház, társadalom. Akadémia Kiadó. Budapest, 2011.

Felhasznált hírlapok

A Magyar protestáns irodalmi társaság kiadványai. Protestáns Szemle. A választmány megbízásából szerkeszti Ravasz László. Huszonhatodik évfolyam. I-X. füzet. Budapest. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. udvari Könyvnyomdája. 1914.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai. Protestáns Szemle. Szerkeszti Ravasz László. 1915. Huszonhetedik évfolyam. I-X. füzet. Budapest. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. udvari Könyvnyomdája. 1916.

A magyar protestáns irodalmi Társaság kiadványai. Protestáns Szemle. Felelős szerkesztő: Ravasz László. Budapest Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája. 1917. I-X. füzet.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Kiadványai. Protestáns Szemle. Felelős szerkesztő Ravasz László. XXX. évfolyam. 1918. Budapest. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. udvari Könyvnyomdája. 1918.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Kiadványai. Protestáns Szemle. Felelős szerkesztő Ravasz László. XXXI. évfolyam. 1919. Budapest. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. 1919.

Protestáns Szemle. 32. évfolyam. 1920. 1-10 füzet. Szerkeszti Madai Gyula. Budapest. Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája. 1921.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Kiadványai. Protestáns Szemle. Főszerkesztő: Ravasz László. Felelős szerkesztő: Zsinka Ferenc. Társszerkesztők: Pröhle Károly és Révész Imre. 1927. Harminchatodik évfolyam. I-X. füzet, Budapest. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai R.-T. 1927.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Kiadványai. Protestáns Szemle. Főszerkesztő: Ravasz László. Felelős szerkesztő: Áprily Lajos. Társszerkesztők: Pröhle Károly és Révész Imre. 1932. Negyvenegyedik évfolyam. I-XII. füzet. Első Kecskeméti Hirlapkiadó- s Nyomda-Részvénytársaság.

Internetes források:

SZABÓ Aladár: A magyar protestánsizmus története. Magyar Protestáns Almanach 1933. évre. 133. (Forrás: <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/PROTTORT.HTM>. Letöltés ideje: 2013. 02. 20.)

SZABADI István: Partiumi és kárpátaljai református lelkészek önéletírásai 1942-ből. (Forrás: http://epa.oszk.hu/01500/01515/00005/pdf/mediarium-iii_062-072.pdf Letöltés ideje: 2014. 03. 02.)

VISKY Károly: A magyar református egyház elszakított részei a két világháború között. (Forrás: http://epa.oszk.hu/01500/01515/00005/pdf/mediarium-iii_048-061.pdf. Letöltés ideje: 2014. 03. 20.)

Magyarország a XX. században. II. KÖTET. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. A református egyház (1867–1918). Főszerkesztő: Kollega Tarsoly István. (Forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/index.html>. Letöltés ideje: 2012. 01. 15.)

PhD Disszertáció Tézisei. MOLNÁR Péter: A korona pénzrendszer bevezetése és megszilárdulása, különös tekintettel Magyarországra (1892-1914). Budapest, 2009. [Forrás: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/molnarpeter/tezis.pdf>. - Letöltés ideje: 2013. december 28.]

Magyarország a XX. században. II. KÖTET. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. A református egyház (1867–1918). Főszerkesztő: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN. [Forrás: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html/index.html>. Letöltés ideje: 2012. 01. 15.]

DUSICZA Ferenc: A Magyarországi Református Egyház története. [Forrás: <http://www.reformatus.hu/mutat/5394/>. Letöltés ideje: 2013. 02. 10.]

Fiatal egyháztörténészek írásai. SZATHMÁRI Judit: A magyarországi protestáns egyházak az önkényuralom éveiben. Az egyházi autonómia megtartásáért vívott harc, 1850-1860. Miskolc. 1999. [Forrás: <http://mek.oszk.hu/02000/02082/html/>. Letöltés ideje: 2013. 03. 11.]

SZOBOSZLAI PÁP István. In: Vasárnapi Ujság 1854-1860. [Forrás: <http://epa.oszk.hu/00000/00030/00130/datum02804/cim202805.htm>. Letöltés ideje: 2014. 01. 15.]